

Észrevétel, A' Hitelre mellyet irt
Gróf SZÉCHÉNYI ISTVÁNY*

Sajtó alá rendezte, bevezette:
BÁTORI ANNA

A kéziratról

Az *Észrevétel a' Hitelre, mellyet irt Gróf Széchenyi István* című kézirat szerzője ismeretlen. Az előszó alatt az 1831. október 1. dátum szerepel. A kézirat-példányra 1832. június 22-én Johann Mayrhofer bécsi cenzor (1787–1836) jegyzése került: „Kann zum Druck nicht zu gelassen werden”. A kézirat utolsó oldalán a cenzor aláírása mellett egy iktatószám olvasható: 6313/832, amelyben a „832” az 1832-es évkörre utalhat.

Feltételezhető, hogy a Jausz Béla (1895–1974) ex librisével ellátott kézirat azonos Gózonny Dániel *Észrevétel a' Hitelre* című munkájával. A feltételezés mellett szól, hogy Viszota Gyula fél oldalas ismertetése¹ alapján a Gózonny-röpirat tartalmi elemei megegyeznek a Jausz-kézirat tartalmi elemeivel. Valószínűsíti továbbá Gózonny szerzőségét a Tudományos Gyűjtemény 1832. októberi számában „Gózonny” aláírással megjelent rövid írás: *A' Világhoz, mellyet irt a' Czenki Nap Nagy fia: Toldalék*.² Ennek szerzője az *Észrevétel a' Hitelre* szerzőjéhez hasonlóan elismerően nyilatkozik Széchenyi munkájáról, felhívja ugyanakkor a *Hitel* írójának figyelmét a protestánsokkal szembeni „intole-

* Köszönjük Szegedy-Maszák Mihálynak, hogy a birtokában lévő kéziratot a kötet számára közlésre átengedte. A szerk.

¹ VISZOTA Gyula, *A kortársak Széchenyi Hiteléről*, ItK 45(1935), 113–127, 225–240, 337–353; 348–349.

² GÓZONYI, *A' Világhoz, mellyet irt a' Czenki Nap Nagy fia: Toldalék*, Tudományos Gyűjtemény 1832/ IX., 43–48.

ranciára”. A „Czenki Nap Nagy fia” megszólítás szintén gyakori a Jausz-féle kéziratban, míg más szövegekből nem ismert. A Tudományos Gyűjteményben publikált cikk írója utal egy a *Hitelről* írt korábbi, kéziratosszövegére is: „Ki észrevételem, mellyet a ’ párja nélkül való Hitelre tettem, ha bár kéziratban is, ált nézte, czélerányosnak találja ezen toldalékok.”³ Gózony szerzősége mellett szól mindemellett, hogy a Jausz-kézirat kézírása egyezést mutat az OSZK Kézírtárában található, *Lehet é a Világ Roppant Alkotmányának határa? Van é Gondviselés? Eshetik é a vagy volt é valaha csuda?*⁴ című, Gózony Dániel által a Tudományos Gyűjteménybe beküldött tanulmány kézírásával, amiként az *Új Világ. A Budán, Pesten lévő Kis gyermekek Gondviselő Intézet Jávára*⁵ című munka kézírásával is. Nem cáfolja e feltételezést, hogy a Jausz-kézirat szerzőjéhez hasonlóan Gózony Dániel is református vallású lehetett, hiszen a Komárom Vármegyében található Kamocsán született és élt még 1837-ben is,⁶ amely helységről Fényes Elek 1851-ben a következőket írja: „Népessége 1340 lélek, kik közül reformált vallású 1203, r. kath. 1, zsidó 56.”⁷

Ugyan Gózony Dániel szerzőségét nem cáfolja semmilyen tény vagy állítás, nem bizonyítható azonban az sem, hogy a visszautasított cenzúrapéldánynak volt lehetősége Gózony Dánieltől Jausz Béla tulajdonába jutni. Nem tudható ugyanis, hogy Gózony megtalálható-e Jausz Béla vagy esetleg felesége, Török Ilona felmenői között. – A porosz eredetű Jausz-család a 18. században települt Bácskába,⁸ Jausz Béla édesapja, Jausz Vilmos azonban már Sopronban tanított teológiát az evangélikus akadémián, s a német anyanyelvű Wulsten Emmivel kötött házasságot.⁹ Török Ilona, aki 1920-ban kötött házasságot Jausz Bélaival, a debreceni iparoscsaládból származó kisújszállási református lelkész, Török Imre lánya volt.¹⁰ – Elbizonytalanítják továbbá Gózony szerzőségét a Jausz-kézirat szerzőjének záró szavai: „név nélkül adtam, ’s adom közre minden értekezésem.” Gózony Dániel ugyanis saját neve alatt jelentette meg írásait. Továbbá az sem állapítható meg egyértelműen, hogy a bécsi Mayrho-

³ GÓZONYI, A’ *Világhoz*, i. m., 48.

⁴ OSZK Kt. Quart. Hung. 12., ff. 14–20., az írás 1817–1818 körül keletkezett.

⁵ OSZK Kt. Quart. Hung. 1156., 1840-ben keletkezett.

⁶ „Gózony Dániel” = SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, III., 1328.

⁷ FÉNYES Elek, *Magyarország geographiai szótára*, Pest, Kozma Vazul, 1851, II, 171.

⁸ „Mint általában a régi professzorok...”: PALLAG Zoltán beszélgetése Vásáry István leletkutatóval, *Magyar Tudomány*, 2012/6, 724–735.

⁹ VARGÁNÉ NAGY Anikó, *Jausz Béla a pedagógus professzor: Az 1919–1959 közötti szakmai életút elemzése*, PhD-értekezés, kézirat, Debreceni Egyetem, BTK, 2013, 31.

¹⁰ VARGÁNÉ NAGY, *Jausz Béla*, i. m., 37.

fer által jegyzett, jún. 22-i keltezésű Jausz-kézirat, valamint a Gózony-röpirat szakirodalom által említett cenzúrapéldányai közt milyen viszony tételezhető.

Az *Észrevétel a' Hitelre* című Gózony-kéziratot ugyanis Viszota Gyula mellett mások is ismertették. Bártfai Szabó László a *Gróf Széchenyi István és kortársai* című 1926-os monográfiájában két, Széchenyi *Hitelére* válaszul született „egyoldalú” írást említett meg, az egyik Ponori Thewrewk József *Beretválkozó Tükör* című munkája, a másik Gózony kézirata. Bártfai Szabó a következőképpen fogalmaz: „Gózony Dániel kézirátára Haulik püspök censor azt írta: nem adható ki; tényleg tudatlanságot, s politikai éretlenséget árul el szerzője, kinek stílusa is élvezhetetlen.”¹¹ Bártfai Szabó László a 223. jegyzetben megadja a hivatkozott kézirat címét és lelőhelyét is: „Gózony Dániel: Észrevétel a Hitelre, melyet írt gr. Sz. I. Kézirata Haulik 1832. június 3-án beadott véleményével az Országos Levéltárban, kancelláriai iratok 1832–6313. sz.”¹² – A „tényleg” szóból arra következtethetünk, hogy Bártfai Szabó a szöveg ismerete alapján tudott egyetérteni a censor véleményével, azaz olvasta a kéziratot.

Iványi-Grünwald Béla 1930-ban Bártfai Szabó e munkájára hivatkozva említi meg Gózony írását. „Gózony a Hitel ellen is készített egy röpiratot, de az elveszett.”¹³ Lábjegyzetben olvashatóak a következő sorok: „A Gózony művével foglalkozó levéltári aktákat Bártfai Szabó idézte. (Id. Széchenyi életrajz, 537. l.) A cenzori vélemény szerint Gózonynak a Hitelről írt műve alantas hangú, minden tudományos értéket nélkülöző s a katolikusokat a protestánsok ellen izgató tákolmány. Maga a kézirat nem található az akták között.”¹⁴ Iványi-Grünwald tehát nem olvasta a kéziratot, mivel az 1930-ban már nem volt a levéltárban. – Azaz valamikor 1926 és 1930 között vesztett el, amennyiben úgy gondoljuk Bártfai Szabó még saját olvasata alapján nyilatkozott a munkáról. – Iványi-Grünwald csupán a Magyar Kancellária 1832–6313. számú aktájának iratait olvashatta, ez alapján ismertette Haulik György püspök cenzori véleményét. E szerint: Gózony írása „távol áll az elfogulatlanságtól”, valamint „a munkában sem bármiféle tudományos felkészültség, sem kellemes stílus, még kevésbé logikus gondolkodás, a legkevésbé pedig a higgadt ítélet mutat-

¹¹ BÁRTFAI SZABÓ László, *Gróf Széchenyi István és kortársai*, Bp., Egyetemi Nyomda, 1926, 208.

¹² BÁRTFAI SZABÓ, *Gróf Széchenyi István, i. m.*, 537.

¹³ GR SZÉCHENYI István, *Hitel: A Taglatat és a Hittelrel foglalkozó kisebb iratok, szerk.*, bev. IVÁNYI-GRÜNWARD Béla, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1930, 258.

¹⁴ *Uo.*

kozik meg”.¹⁵ – Iványi-Grünwald azonban az 1832–6313. számú aktán kívül más kancelláriai iratokat is tanulmányozhatott, s ezek alapján állapíthatta meg: „Gózony kétes egzisztencia volt. A kancelláriai akták tanuskodnak arról, hogy végkielégítésért s különböző munkák javadalmazásáért egyre kérvényekkel ostromolta a kancelláriát. Plánumokat és elaborátumokat készített s a Buda és Pest közötti híd megteremtésére szolgáló összeget sorsjátékkal akarta előteremteni. Vajjon nem játszottak szerepet Széchenyi-ellenes támadásainál nála is bizonyos anyagi szempontok, – csak gyanítható, de nem dönthető el.”¹⁶

Gózony negatív megítélésében Szinnyei életrajzi szócikkének is szerepe lehetett: „[Gózony Dániel] 1848-49-ben már Budán lakott és mint osztrák érzelmű, a magyar ügy ellen működött; vezette az osztrákokat; leveleiben hódolásra intette a községeket és Komárom védőit; takarmányt gyűjtött a német csapatok számára.”¹⁷ Szinnyei adatai az „osztrák érzelmű” Gózonról az Egri Érsekmegyei Könyvtár (ma Egri Főegyházmegyei Könyvtár) vezetőjétől, Michalek Manótól származnak. Gózony néhány írását ugyanis elküldte Bartakovics Béla egri érseknek (talán hogy támogassa ezek megjelenését), s ezen iratok között található „Gózon Dániel” levele mellett *A' Forradalomkor 1848/49ben esetem* című kézirat¹⁸ is.

Az 1832–6313. számú aktát Szentkirályi Elemér is felsorolja 1987-ben megjelent *Kalauz Széchenyi István megismeréséhez* című bibliográfiájában.¹⁹ Vélhetőleg Bártfai Szabó Lászlótól vette át a hivatkozást, hiszen nem tünteti fel, hogy az iratanyag ma az A39 jelzeten belül található, ahogyan azt sem említi, hogy az *Észrevétel a' Hitelre* című kézirat hiányzik az akták közül.

Viszota Gyula 1935-ben a bécsi Polizeihofstelle irataira hivatkozva említette Gózony Dániel *Észrevétel a Hitelre, melyet irt Gróf Széchenyi István* című kéziratát. A kéziratot 1832 májusában nyújtották be a bécsi cenzúrához engedélyeztetésre, a cenzor nevét azonban Viszota nem közölte. Ismertette ellenben mind az írás tartalmát, mind a cenzornak a kézirat sorsát meghatá-

¹⁵ MNL OL A 39 Magyar Kancelláriai Levéltár, Acta generalia 1832–6313, 3. „aequitatis studio esse alienum”; „in opella nec eruditionis alicuius apparatus, nec stili venustas, minus logica cogitandi Ratio, minime vero Species defaecati iudicii conspicitur.”

¹⁶ Gr SZÉCHENYI, *Hitel*, szerk., bev. IVÁNYI-GRÜNWARD, i. m., 258.

¹⁷ „Gózony Dániel” = SZINNYEI, i. m., III., 1328.

¹⁸ IVÁNYI Sándor, *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusa: 1850 előtti kéziratok*, Bp., OSZK, 1986, 99.

¹⁹ SZENTKIRÁLYI Elemér, *Kalauz Széchenyi István megismeréséhez*, Bp., Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, 1987, 129.

rozó véleményét: „A cenzor szerint a cikk hangja szenvedélyes, és az a gyanúja, hogy Gózony e cikkét előzetesen már magyar cenzorhoz is benyújtotta, de elutasítatván, Bécsben próbált szerencsét. Sedlnitzky a rendőrfőhatóság elnöke Gózony cikkét és a bécsi cenzor véleményét bemutatta a magyar kancelláriának. A magyar kancellária ez alapon a politikai tekintetben káros elveket tartalmazó cikket nem tartotta méltónak az engedélyezésre.”²⁰ E közlés kapcsán hivatkozik a „Polizei Hofstelle 1832. év. 4689. sz.” iratra. Viszota tehát a bécsi Polizeihofstelle iratait használta, amelyeket már korábban is tanulmányozott Varga Endre révén, aki „gr. Klebelsberg Kunó, a M. Tört. Társaság elnökének intézkedéséből egy évig Bécsben tartózkodott, hogy a Széchenyi-kiadványok kiegészítésére szükséges adatok felkutatására rendelkezésre álljon, amit nagy buzgalommal és körültekintéssel el is végzett.”²¹

Az Országos Levéltár Kancelláriai iratok, A 39, 1832–6313. aktája ugyanazon ügy kapcsán keletkezett, mint a Polizeihofstelle 1832. 4689. számú irata. Előbbinek első foliója ugyanis Sedlnitzky 1832. május 19-én kelt levelét tartalmazza, melyben felhívja a Magyar Kancellária, azaz Magyarország legfelsőbb cenzúraszervének figyelmét a kéziratra, csakúgy mint a meg nem nevezett bécsi cenzor véleményére, megemlítve az írást jellemző „leidenschaftliche Ton”-t is.²² – Hogy Gózony Dániel valóban két helyre nyújtotta-e be kéziratát, azt nem tudjuk. – Június 2-án kelt levelében Pauly kancelláriai fogalmazó megköszöni a rendőrfőhatóság elnökének figyelmeztetését, egyúttal biztosítva, hogy mivel a munka mind politikai, mind vallási szempontból kifogásolható állításokat tartalmaz, semmiképpen nem jelenhet meg.²³ Haulik kancelláriai cenzor véleménye június 3-i keltezésű, Pauly pedig június 4-én teszi alá kézjegyét.

A Jausz-kézirat, a rajta szereplő 6313/832 iktatószám miatt mindenképpen meg kellett hogy forduljon az 1832–6313. magyar kancelláriai iratok között. Csakhogy Mayrhofer bécsi cenzor elutasító ítélete az 1832. június 22. dátumot viseli, ami a legkésőbbi keltezés az ügy során. – E tény mindenképpen magyarázatra szorul. E magyarázat hiányában éppúgy nem lehet a Jausz-kéziratot

²⁰ VISZOTA, *A kortársak Széchenyi Hiteléről*, i. m., 348–349.

²¹ VISZOTA Gyula, *Censurái különlegességek a XIX. század második negyedében*, Adatok a Magyar Tudományos Akadémia és a XIX. század első felének történetéhez 1., 1926, 61–87, 85.

²² MNL OL A 39 Magyar Kancelláriai Levéltár, Acta generalia 1832–6313, 2.

²³ MNL OL A 39 Magyar Kancelláriai Levéltár, Acta generalia 1832–6313, 4.

teljes biztonsággal Gózony Dániel kéziratával azonosítani, ahogyan nem lehet pontosan elhelyezni a fent bemutatott ügymenetben sem.

Az *Észrevétel a' Hitelre* című kézirat, éppen a központosítás és a helyesírás, különösen az ékezés ingadozó volta miatt betűhív közlésben, az eredeti oldalszámok [] jelben való feltüntetetésével olvasható. Egyedül a mondatkezdő kisbetűk kerültek javításra, az eredeti szövegállapot jegyzetben való feltüntetésével.

[1] *Észrevétel, A' Hitelre*
mellyet irt
Gróf SZÉCHÉNYI ISTVÁNY

Ego verum dicere asvevi, et tu libenter audire.
Plin. Libro 7. Epistola 9.¹

[2] Légyen világosság
Mos. 1. k. 1. Rész. vers 3.

Íme a' Régiek el multak, és mindenek meg ujultanak
Pál Korinth.²

[5] Elő-szó.

Melly kedves légyen, még a' Külföldön is, Gróf Szechenyi Istvany, Hazám leg ki műveltebb Embere Hitel nevü Munkája, onnan is világos, mivel már az, majd minden pallérozottabb, Europai nyelvekre, ált tétetett, és magyarul, kevés idő alatt, háromszor nyomtatodott ki.

Valamint, a' Czenki Nap Fiához, magam mérni, illetlen volna, – hogy ezen Eszrevételem, a' Hitelre, olly kedvességet, mint maga a' Hitel, nyerhessen, remélni is, képtelenség, lenne tőlem.

¹ Plinius Epist. 7,20. „Nam et ego verum dicere assuevi, et tu libenter audire.” – „Elvégre: én is őszintén szoktam beszélni, te is zokszó nélkül meghallgatsz” (Szepessy Tibor fordítása)

² 2 Kor. 5.17

Nem ellenvetés ez, a' Hitelre, mint sokan, első tekintettel vélték, hanem inkább annak Toldalékja. A' mit a Tudos Szerző Grof tőle tudva levő ok miatt Hiteléből ki hagyott, azt adom én elől, – 's a' mit Ő, talán nehezségnek, sem tart, a' leg nyomosb tehernek, teszem a' Köztársaság virágzása akadályában. Hol amaz felseges Valóságrol, akarmelley józan okossággal eg[g]yező Gondolkozás, a' Nép közt [6] meg különböztetést nem tesz, ott a' Tarsaság, boldogsága, mozdulhatatlan Sziklán áll.

Mar csak azért, hogy a' Szebb 's jobb Világtol, annyira betsült Hitel, Toldalékja a Munkám, Olvasóim több számát remélni bátor vagyok, – ha máskép, nem, kivántságbol, ált nézetét, hiszem.

Ha, Hazám Nag[g]yait ezzel valamennyire, figyelmetessé tehetem – czé-
lom, értem. – Légyenek bár az ellen fél közül sokan, kik azt, Logikai okosság nélkül irtnak, állétsák – nem bánom – úgy szólni tartoznak – de Száz Ezer el nyomott Protestáns, sohajtása, kisérni fog, örök nyugalmamba.

Reám nints semmi bizva. – Kikre valami bizatott, többet ennél, tenni tar-
toznak. Pest 1° Octo[bris] 1831.

Az Író.

[7] Hitel.

Irta, Gróf Széchényi István

Ezen, minden tekintetbe párja nélkül lévő könyv, harmadik kiadását is, leg nagyobb gyönyörrel, hason figyelemmel, 's meg elégedéssel, ált olvasván a' Tudos Szerző, Hazám leg ki műveltebb Embere, ditsérője lenni nem akarok – ő arra nem szorúlt, feljebb emelkedett már, Hazám Fiai előtt, mind oda, akár melly dicsérő Hang, eljuthatna. E' hasonlithatatlan munkát, millyet, a' Magyar Litteratúra derülni látszó Ege, nem mutat még, minden Redactio helybe hágy – az okos olvasó, betsüli, 's nem találja el, valódi Hazafiságát, csudálja é', ez igazan Embernek, Tudos szerzőnek, vagy minden nemébe, a Tudománynak jártasságát, mély be látását, bámulja. [8] Nints csak egy sor, az egész munkába, mellyből a' nagy Szerző, igaz Hazafisága, Emberisége, Hazája hasznát, 's Ember-Társai, boldoságát, kívánó Lélek ne tündökne ki. –

A' 184^{dik} Lap Hitelének, azt kérje bátor ki, az igen Tudos Grof, „Hogy előadása hiját, figyelme, 's békeséges türeése álal, potolgatni, az olvasó, méltóz-

tatnék.³ A' leg pallérozottabb szerző Gróf meg fog, nekem engedni még is, hogy észre vett hijánját, ha ugyan hijan, figyelemmel, békességes türéssel, ált nézhetem ugyan, de nem potolgathatom – köröm csekellyebb, értelmem határa, keskenyebb – csak olly Iro, mint Ön maga, olly Tudos, olly ki művelt potolgathatja, észrevett hijánit. Senki sem merte lám Virgil fogyatkozásit, javítani, Tucca,⁴ maga sem válalta, magára – Liviust jól, senki sem potolta, ki – Ciceroba a de est-ek,⁵ annak maradtak, máig is.

A 116^{dik} Lap, így szóll a' Bölts Szerző „*Van sok Britanniaba, mitől a' jó Isten men[9]tsen meg – Intolerantzia, leg először is – ezt mi bátran vethetjük, szemére, mert nálunk annak, nyoma, sinsen – hála az Egeknek! ha! ha! ha!*”⁶ –

Ezen sorokat ugyan, mint némellyek ellenvetését, hozza fel, a' Tudos Gróf, és, a' ha! ha! ha! mintha azt tenné, hogy ezen ellenvetés, nem igaz, de mivel, illy valóba nyomos Ellenvetésre, a' Gróf, semmit nem felelt, valamennyire, meg eg[g]yezni, ebbe látszik. Azt pedig, olly Tudos, olly pallérozott, olly mélyen be látó, olly olvasott Szerzőről, 's az ő Ellenvetőiről is talán vétek, és nagy meg bántás nélkül fel sem lehet tenni, hogy eg[g]y, nem régibe, a' Magyar Országai Protestánsok, állapotjáról, Saxoniaba ki jött könyvet a) ne olvasott, 's az ellenvetők, ne olvastak volna. E' könyvben ugyan, e' mi Hazákban Uralkodo, intolerantzia (sértése nélkül légyen ezt szólni, Nemzetemnek) ellene mondhatatlan, be bizonyítatik.

[10] Találhat e' könyvben, a' Hitel Tudós szerzője, 's az ellenvetők is, egynihány Levelet, találhatnak, mellyekből, nagyon kitetszik, a' Magyar' Országban lévő, Intolerantzia: de még is leg Intoleransabb, azon Levelek közül az, mellyet T[ekintetes] Poson V[ár]megye Felső Szele Helysége Plébánosa Tisz[te]ndő Cselko Ur, ugyan azon Helység Evangelikus Predikátora, N[eme]s Farkas Urnak, ditséretes Deáksággal irt, csupán azon okból, mint hitelesen tudom, mivel a' Predikátor Szolgálója a' Papista Mester Földje lábán, paréjt szedett. b) E' Levél ugyan, a' leg nagyobb Türedelmetlenségre mutat,

³ „azt batorokodom kérni: '[az Olvasó] méltóztassék tiszta 's rendszeres előadásom hiját figyelme 's békestürése által pótolgatni.” SZÉCHENYI István, *Hitel*, Pest, Trattner, 1830, 184.

⁴ Plotius Tucca (i. e. 1. sz. – i. u. 1. sz.), római költő. Vergilius halálát követően Augustus őt és Variust bizta meg az Aeneist kiadásának feladatával.

⁵ hiányok

⁶ „Van sok Britanniában, mitől a' jó Isten mentsen meg: – »Intolerantia legelőször is, 's ezt mi bátran vethetjük szemére, mert nálunk annak nyoma sincs, hála az Egeknek! ha ha ha!” SZÉCHENYI, *Hitel*, Pest, Trattner és Károlyi, 1830, 116.

gyalázatjára Nemzetemnek. Hat ha még, a' Bölts Iró Gróf, 's az Intolerantzia nem létét olly fennyen emlegetőknek is, tudva lész, hogy a' meg gyaláztatott személyében Nemes Predikátor, a' Primas Ítélete szerént, nem nyert egyebet, eg[g]y meg követő Levélnél c) az Angolnak, semmi Intolerantziát, szemére, nem vetnének. [11] Olvashat, a' leg kimüveltebb Gróf Ellenvetoival edjüt, mas levelet is ott, mellyet C. E⁷ Püspök irt, egy Gömör V[ár]megyei Táblabiro, 's Szentkiralyi Köz birtokos, Urnak, parancsoló hangon az erant, hogy a' Földes Ur, a temetőt ketté vágja, vagy külön temetőt adjon, a' R[omano] Catholikusok számára; mivel azok, meg szentelt porai, a' szenteletlen porokkal nem elegyülhetnének öszve. d) A' Jussait jól értő, 's esmerő Földes Ur, adott feleletet,⁸ a' Püspöknek, melly utazó Levél gyanánt, szolgálhatott ugyan annak, a' jokéletbe, hova, Pasztori Levele következésében, csak a' R[omano] Cath[olikusok] juthatnak el.

Ez ugyan szép Tólerantziára mutat – kivált egy Püspöktől, a' mái világos üdőbe, midőn a' Kapuczinusnak is, meg engedtetik, hogy esze légyen.

De a' többeknek is, critikai meg fontolása, [12] azt mutatja, hogy Britanniának, mi ugyan az Intolerantziát, szemére nem vethetjük kik meg lehető mértékben, intoleránsabbak vagyunk, ő náluknál. Az igen Tudós, mély belátású Hitel Szerző Gróf miért hagyta azt ki könyvéből akkor, midőn mindenféle nehézséget, gatat, akadályt, melly a' Hitelt könythetné, mellyet a' köz boldogság csendesség, alapjává méltán tesz, elől hord, ezt a' valoba, leg nagyobbbat, messzéről sem érinti. – Konnyú tudni – nem mintha, ezen orvoslásért olly rég üdő olta, siránkozó, intoleranciát, ne tudta volna, – jobnak vélte, a' pennába, mint rostába, ennek maradását.

Az 225^{dik} lap, kívánja ugyan a leg Tudósbb Hitel Irója *Bár csak lenne egy olly végbe vitt tárgy szemünk előtt, mellybe egy Testé válna azon számtalan felekezet, mellyet vallás etc. etc. okoz.*⁹

Ez jó kívánás, de az is talán marad örökre.

⁷ A kéziratban: G. E – Javítva a kézirat 23. lapja és a szerző forrása (FRIEDRICH, *Vertraute Briefe über die äussere Lage der evangelischen Kirche in Ungarn*, Leipzig – Groitzsch, Ludwig Lucius, 1825, 123.) alapján.

⁸ Ld. FRIEDRICH, *Vertraute Briefe*, i. m., 123–125.

⁹ „Lenne olly végbe vitt tárgy szemünk előtt csak egy! – [...] 's egy testté válna mind azon számtalan felekezet, mellyet vallás, írói gőg, státus, személyes haszon, mania 's a' t. ugy mint a' könnyen eldarabolható követ a' fővény, eddig egymáshoz csak gyengén tartott [...]” SZÉCHENYI, i. m., 225.

[13] Nints hát jussunk, Britannianak szemére vetni, az Intolerántziát, – de lehet még is mivel, a' mas szemébe a' szálkát könnyebb meg látni, mint a' magunkéba, észre venni a' Gerendát.

A' Leg Tudósbb Hitel Irója, ki, az ő Törvényeinket, mellyek a' Nemzet Gyermekkorához, alkalmaztattak, el törteni, vagy javítani, ut fit nostri aevi,¹⁰ a' mai már meg lehető's Ember kort, ért Nemzethez, szabadni, nagy lelkűen, 's igen böltsen, mint valódi Ember, velem, és minden józanon gondolkozóval, kívánja, és ohajtja, következő soraim igazságait, bizony el esméri, 's velem, mint kinek igazságom van, kezét is fog.

Melly nagy oka volt Angliának, az olly sokáig tartott intolerántziára, mindnyáján tudjuk. Meg történt a pulveraria conspiratio?¹¹ Magyar Hazánkba, semmi, ok sints, az Intolerantziára, azon penészes, az Emberiséggel valóba ellenkező, az akkori [14] bigotságba, Papi hatalommal hozott, némelly Törvényeinknél, mellyek ' Leg kiműveltebb Gróf, igazságos kívánása szerint, örök szám kivetésre, méltok.

A' Leg Tudósbb Gróf, velem edjűt jól tudja, hogy a' Protestáns, meg hal a' Hazáért, mint a' R[omano] Catholikus adót fizet, terhet hordozz, a' köz jót elől mozdítja, Királyához hiv, Hazáját szereti; egy szóval, az igaz Hazafi kötelességét mindenbe tellyesíti. En valóba ugy tanúltam, de az okosság is, azt kívánja, valaki a' tehert hordozza, az, a' Jóba is, részesüljön. A Protestáns minden tehert hordozz, semmi Jóba, sem részesül.

Tekéntse meg bár, a' Hitel Iró Gróf, Jobbágyait, azoknál nem bir bezzeg a' Földes Ur, vagy consilium, a' vagy a' Megyes Püspök, Jus Pátronátussal.¹² Az Istennek Házat, ön költségeken építenek, és miért? hogy abban tanuljanak, engedelmességet Föl[15]des Urai, erant. Papjaikat magok fizetik, Oskola Tanítójokat, tartják – pedig Francia Országban, a' Zsidó Rabinernek is, az Országló Szék fizeti. – Gyermekei, a' Protestansoknak, sem minémű, köz Fundatzióbol stipendiumot nem kapnak. – Papjai, el öregedvén, vagy hivatalok folytatására, akárkép alkalmatlanná tétetvén, a' Haza gyalázatjára, 's az Emberiség, bosszujára, gyakran koldulni, kentelenitetnek, és miért? nem voltak e' azok is, hasznos Tagjai a' Státusnak? nem a' szelid Jézus, Evangyéliomát hirdették e', ezek is? nem tanították e', a' népet, a' rosszat kerülni, a' Jót gyakorolni? Hivatalokban, akár a' Katonai, akár a' Polgári státusban,

¹⁰ hogy a mi korunkhoz igazodjon

¹¹ Puskaporos összeesküvés. Katolikusok merényletkísérlete 1605-ben I. Jakab angol király ellen.

¹² kegyúri jog

kevesen léphetnek – Rendel, Ordóval, még Kevesebben ékesitetnek. Könnyű volna meg számlálni, hany Protestánsnak vólt, 's van, Szent István Rende. A' Theresia Rend tudtomra, a' Vitézségért adatik, – hany Protestáns nyerte azt el? V. P. Generál, Elte leírása[16]bol ki tetsző, még Hadnagy Korába érdemlette volna, e' Rendet – 's mikor nyerte?

Előre bátor vagyok, fel tenni, a' Tudósb leg Emberebb Gróf felől, hogy következő állétásomnak igazat ad. Hogy a' Protestáns Püspökök (enge-delem, hogy igy, és nem superintendenseknek nevezem) csak ugy tudnának ülni, a' Zöld asztalnál, az Ország Gyülésén – halgatni – vagy talán szolni is, okosan, mint azok, kiket, a' Szent Törvény, oda ülni, parancsol. – Es miért nem ülhetnek, ezek is ott már ma, illy világos üdőbe? Erre feleletét az igen Tudós Grófnak, mint valodi Embernek felette, ohajtom – de ezzel, előre tudom, ados marad. Itt van, az a' granit kő, ki hemperiti el, e' a' nagy sziklát, láb alól? Herkules sem győzi maga, a' Földet Atlás nélkül tartani. Csak egy Széchényi van, még, Országunkba!! mikor szansz meg, Magyarok Istene, bennünket?!! –

A' következő, arany betűkre méltó [17] sorok is, a' leg pallérozottabb Hítel szerző Gróf szavai. – *De mikor az egyszerű, nyílt képű, bátor tekintetű, férfias valódi Magyar, nem olly igaz, mint az arany, nem olly hü, mint az anyai aggodalom, nem olly egyenes cselekedetű, mint a napnak sugára, nem olly nyílt szívű, mint a' Tavaszi hajnal – csupa pökedelem, 's természet csúfja.*¹³ Méltok ezen sorok, hogy minden Dikasterium,¹⁴ ajtaja felében íródjanak. Illyennek¹⁵ kellene lenni, minden Magyarnek – ha szabad volna. Illy bátor, illy igaz, illy nyílt szívű, még is talán csak a' Czenki nap, Nagy Fia lehet. El nem felejtetem, a' mit csak ugyan a' Czenki Naphoz is Iró, bizonyos Koszorús Vers szerzőnek, fragmentumi közt, valaha olvasni, szerencsém volt.

Csak ugy ám jó lenni, Voltérnak
Ha néznek, Ferney Urnak, 's Gavallérnak.¹⁶

¹³ „de mikor az egyszerű, nyíltképű, bátor tekintetű, férfias valódi Magyar nem olly igaz mint az arany, nem olly hü mint az anyai aggodalom, nem olly egyenes cselekedetű mint a' napsugár, 's nem olly nyíltszívű mint a' tavaszi hajnal, bizonyára csupa pökedelem 's természet csúfja!” SZÉCHENYI, *i. m.*, 139.

¹⁴ kormányzék

¹⁵ A kéziratban: illyennek

¹⁶ „De tsak ugyan úgy jó lenni ám Voltérnak, / Ha néznek Ferneyi Úrnak s Gavallérnak.” CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Bútsú a' Magyar Múzsáktól = Összes művei*, 3, s. a. r. SZILÁGYI Ferenc, Bp., Akadémiai, 1992, 159.

– tudja a' Bölts Gróf, mennyire igaz ez? annyira, hogy a' szegénynek esze sem lehet – [18] halgasson – az Igazság bársomba jár – a' Tudós Gróf, mindenható – nekem, a' halgatas átokúl van csapva, fejemhez. – Hitelem nints – de arrol, a' Hitel Szerző, győződjön meg, még is, hogy hitel nélkül is, temjénezek, örökre, Nagy Nevének.

–

a) Vertraute Briefe, über die aussere Lage, der Evangelische Kirche in Ungarn von Ferdinand Fridrich. Leipzig bei Ludvig Lucius 1825¹⁷

b) pag 21.¹⁸ Vir clarissime Felső-Szeliensis Predicantie! Religionem R[omano] Catholicam, in Regno Hungariae praedominantem esse, Lutheri autem commenta, eiusque adseclas, solummodo tolerari, sano cuilibet notum est. Decreto Tolerantiae convenienter, ubi ultimus Pastor porcorum Religionis Catholicae desinit; dum primum Lutheri, assecla esse incipit.

Quae si ita sunt, non possum compre[19]hendere, qua fronte ludirectorem meum, qui me, unicum directum, et absolutum habet Dominum, quique nullam aliam respicere tenetur potestatem, crudis adeo terminis aggredi poterit? quare hisce, parte ex una, suasor, auctorque sum, parte vero, ex altera jubeo, mando, ut cum Ludirectore meo ad Amicam condescendat, eique quo ocius, deprecatorias scribat; – si consiliis, mandatisque meis parere neglexerit, non tantum Ludirectori meo proterve impicta Epitheta, quae hic intra parenthesin adnecto (hogy nem betsületes Ember, hanem egy hijába való, es gaz Ember, egy ostoba faragatlan Ember, a' kinek jobb volna sertéseket örízni) in claritatem vestram, recident; sed etiam, ut transgressor Legum patriarum, juriumque meorum, laesor publice pro merito, vapulabit, si argumentis a priori, non didicit, argumentis a posteriori, quibus cete[20][ro]quin Lutheri adseclae, subiecti sunt, quibusque cruda, et inquieta entia regi debent sapere discet. Datum in aedificio Parochiali die 17 Junii 1823 Ignatz Cselko m[anu] p[ro]pria] Parochus.¹⁹

¹⁷ Ferdinand FRIEDERICH, *Vertraute Briefe über die äussere Lage der evangelischen Kirche in Ungarn*, Leipzig – Groitzsch, Ludwig Lucius, 1825.

¹⁸ A levél forrása: FRIEDERICH, *Vertraute Briefe*, i. m., 121–122.

¹⁹ Igen tisztelt felsőszelii Prédikátor Uram! Mindenki előtt jól ismert, hogy a római katolikus vallás a Magyar Királyságban a legerősebben uralkodó, Luther kitalálásait és az ő követőit pedig csak megtűrik. Összhangban a türelmi rendelettel, amikor

c)²⁰ Clarissime Domine mihi singulariter colende! In literis si bene meministi d[ie] d[at]o 17 Junii A[nno] C[urrenti] ad claritatem vestram, Animo omnino commoto, datis, nonnullis claritatem vestram, et quod plurimum mihi dolet, universam communitatem Aug[ustanae] Confessionis, per me offensam esse ultro agnosco. Revoco cunctas duras expressiones, harum veniam quemadmodum, a facilitate vestrae calamitatis, me obtenturum spero, ita eandem etiam, a tota A[u]g[ustana] Confessione offensa mihi, in pertitri oro. Memet pristinis Affectibus, amicis devovendo, persevero. Claritatis vestrae humillimus servus Ignatius Cselko m[anu] p[ropria] Parochus Felső Szeleiensis. Sig[natum] [21] Szele 29 Novem[bris] 1823.²¹

a katolikus vallás nyájának utolsó Pásztora is abbahagyja, csak onnantól kezdve kezdheti el Luther követője.

Ezek értelmében fel nem fogható, hogy az én iskolamesteremet, akinek én egyedülként, közvetlenül és korlátlanul parancsolok, s aki senki másnak nem tartozik engedelmességgel, milyen szemtelenséggel lehetett olyan nyers kifejezésekkel megtámadni? ezek miatt egyrészt azt javaslom és indítványozom, másrészt azt az ítéletet hozom és arra utasítom, hogy az iskolamesteremmel ereszkedjen barátságos viszonyba, és neki minél hamarabb írjon bocsánatkérő levelet; – ha megtagadná a tanácsaimnak és utasításaimnak való engedelmességét, nem csupán az iskolamesteremre vakmerően aggatott kendőzetlen jelzők, amelyeket zárójelben ide csatolok (hogy nem betsületes Ember, hanem egy hijába való, es gaz Ember, egy ostoba faragatlan Ember, a kinek jobb volna sertéseket örözni), fognak visszahullni kegyelmetekre, hanem mint a honi törvények áthágója és a jogaim megsértője nyilvánosan és érdeme szerint meg is fog veretni, ha az a priori érvekből nem tanult, az a posteriori érvekből, amelyeknek Luther követői egyébiránt alá vannak rendelve, meg fogja tanulni, hogy a durvaságok és háborgások a királyra tartoznak. Kelt a parókia épületében 1823. jún. 17., Cselkó Ignác tiszteletes sk.

²⁰ A levél nem található meg sem a *Vertraute Briefe*, i. m. levelei közt, sem a *Vertraute Briefe* ellenében írt munkában, amely ismerteti a felsőszelii per iratanyagát. Ld. HOHENEGGER Lőrinc, *Bemerkungen über Ferdinand Friedrichs Vertraute Briefe über die äussere Lage der evangelischen Kirche in Ungarn*, Esztergom, Joseph Beimel, 1828, 339–352.

²¹ Igen jeles és számomra rendkívüli módon tisztelendő Uram! Elismerem, hogy, ha jól emlékszem, folyó év jún. 17.-én kelt, kegyelmetekhez valóban felindult lélekkel írt levelemben, kegyelmeteket, és ami számomra a legfőképpen fájdalmas, az ágostai hitvallás egész közösségét számos szóval megsértettem. Visszavonom az összes kemény kifejezést, valamint kérem ezek bocsánatát, ígérve, hogy meg fogom tartóztatni magam a kegyelmetek megkárosítására való hajlandóságomban, és ugyanúgy kérem az egész általam megsértett ágostai hitvallást, hogy engem bocsánatában

d)²² Spectabilis etc. Spectabilis D[ominatio] V[est]ra Cum suasioni meae, perinde ac consilio meo, sub 28 Julii A[nn]o 1818 N[umer]o 868 per quod eadem Sp[ectabi]lis D[ominatio] V[est]ra requisita fuit, Coemeterium Szent Kiralyense bifariandi, per Loci Parochum, sibi promulgatae subscribere noluerit, et in sinistra sua, opinione permanserit, nolit fors in futurum de triumpho canere, sed de inobedientia in me sua, moestum cantum modulari.

Clemens Rex noster, protestantismum tolerat, – et ego: ut adeo scandalisari Sp[ectabi]lem D[ominationem] V[est]ram oporteat, si in Religionaria, quam scire, et praedicare mei est officii, et Sp[ectabi]lis D[ominationis] V[est]rae Doctrinam meam, sanam catholicam, audire, et exsequi, contrariam suae opinioni, absque laesione Tolerantiae, suadeo. Religionem aliam, atque Catholicam, salvos nos redde[22]re, nisi in Infernum, progredientes properare velimus, adstruere, ideoque protestantium Coemeteria, benedicere nequimus; quia Religio ipsorum, per Christum, maledicta est.

Quid ergo praestet, praestanti Catholico, in Coemeterio eodem, Catholicos, et Protestantes promiscue sepelire admittere, ac Coemeterium, non benedicere, ac in benedictum²³ coemeterium Catholicos, insepelire, Protestantibus Coemeterii promiscui²⁴ medietatem, non benedictam relinquendo, Iudicio filiali, Sp[ectabi]lis D[ominationis] V[est]rae committo. Charitatis erga Protestantes nostrae, signum manifestissimum erit, si in gratiam ipsorum, isthic, non diaboli politizaverimus, sed exemplo nostro, ad veram tramitem, reducere satagerimus. Nihil enim, in Religione Christi Domini tam parvum est, quod si in cuiuscunque gratiam, per nos spretum fuerit, nos sensim in irreparabilem²⁵ labyrinthum inducere, non pergat. Ac ostendamus, quae[23]so, tolerantiam erga mortuos, quos si, in protestantismo, scienter moriuntur, condemnare debemus, non verbosa sed effectuosa, non imaginaria, sed efec-

részeltessen. Magamat a korábbi barátságos érületnek ajánlani készen, maradok. Kegyelmetek alázatos szolgálja, Cselkő Ignác felsőszelii plébános sk. Jegyezve 1823. nov. 29., Szele.

²² A levél forrása: FRIEDERICH, *Vertraute Briefe*, i. m., 122–123.

²³ A kéziratban: Inbenedictum – Javítva a szerző forrása (FRIEDRICH, *Vertraute Briefe*, i. m., 123.) alapján.

²⁴ A kéziratban: promiscue – Javítva a szerző forrása (FRIEDRICH, *Vertraute Briefe*, i. m., 123.) alapján.

²⁵ A kéziratban: irreparabilem – Javítva a szerző forrása (FRIEDRICH, *Vertraute Briefe*, i. m., 123.) alapján.

tiva foveamus. – In reliquo etc. obligatus servus. R. 8. Junii 1819 C. L. E.²⁶
Episcopus.²⁷

–

²⁶ HOHENEGGER, *Bemerkungen, i. m.*, 352. Esterházy László rosznyói püspökkel azonosítja a levél íróját. – A rövidítések feloldása tehát: R[osnava] 8. Junii 1819 C[omes] L[adislaus] E[sterházy] – A püspök levelének tartalmát BERZEVICZY Gergely, *Nachrichten über den jetzigen Zustand der Evangelischen in Ungarn*, Lipcse, 1822, 151. is ismerteti.

²⁷ Tekintetes stb. Tekintetes Uraságtok 1818 július 28-i, 868-as szám alatti javaslatomra, valamint utasításomra megkerestetett, mivel a Szent Királyi temető megkettőzésének, a helység parókusán keresztüli való kihirdetését nem akarta aláírni, és megmaradt balitéletében, nem akarva, hogy a véletlen a jövőben dicsőségéről, hanem inkább hogy a velem szembeni engedtlenségéről zengjen szomorú éneket.

Kegyes királyunk eltűri a protestantizmust, – amiként én is: azért nem kell olyannyira megbotráncozni Tekintetes Uraságtoknak, ha a vallás dolgában, amit ismerni és prédikálni az én kötelességem, Tekintetes Uraságtok dolga pedig az én józan katolikus útmutatásomat meghallgatni és elvégezni, saját véleményével ellenkező, de a türelmi rendeletet meg nem sértő dolgot javaslok. Hogy más vallás mint a katolikus üdvözíthetne minket, hacsak nem akarunk a pokolba jutni, azt tartani s éppen azért a protestánsok temetőit megszentelni nem tudjuk, mivel az ő vallásuk Krisztus által átkozott.

Hogy tehát melyik a jobb megoldás a derék katolikus számára, megengedni, hogy ugyanabban a temetőben katolikusok és protestánsok közösen temetkezzenek, úgy, hogy a temető nincs felszentelve, vagy megengedni, hogy a katolikusok felszentelt temetőbe temetkezzenek a protestánsok számára a közös temető egy szenteletlen részét meghagyva, Tekintetes Uraságtok gyermeki ítéletére bízom.

A protestánsokkal szembeni tiszteletünk legnyilvánvalóbb jele lesz, ha az ő érdekükben ehelyt nem ördögi módon politizálunk, hanem eleget teszünk annak, hogy a mi példánkra visszavezessenek az igaz útra. Nincs ugyanis olyan kicsiny dolog Krisztus Urunk vallásában, ami ha akárki kedvéért általunk mellőztetne, ne következne be, hogy lassan egy visszaállíthatatlan útvesztőbe kerüljünk. És kérem, hogy mutassunk türelmet a halandókkal szemben, akiket, ha a protestantizmusban tudva halnak meg, kötelesek vagyunk megítélni, és nem szóval, de tettel, nem színlegesen, hanem ténylegesen kegyelni. – A továbbiakban stb. lekötölezett szolgálja. R. 1819. június 8. C. L. E. püspök.

Tekéntetes Motsáry Antal²⁸ Tábla Biro Ur, Levelére, melyet T[ekintet]es D-né Asszonynak, Ki a' Hitelre tett észrevételem, vele közlötte; irt, – és velem közöltetett – válasz

–

Tekéntetes Asszony! Hogy észrevételem, a' megbetsülhetetlen Hitelre melyet irt, a' Czenki Nap, Nagy Fia, T[ekintete]s M[otsáry] A[ntal] Urral, közleni méltóztatott azért, kettős köszönettel tartozom T[ekinte]t[e]s Asszonynak. T[ekintetes] M[otsáry] A[ntal] Urat, csupán tudos közre botsájtott, Topographiájából, van szeren[24]csém esmérni; de ezen fáradságtalan Ember, azon munkájáért, mellyhez tudtomra, a' még kevés számmal, ki adva lévő, Vármegyék le írásai, nem igen hasonlók, minden Hazafi, tiszteletére, szeretetére, nagyon érdemes.

A' Tudós Topographia Író Ur, figyelemmel Eszrevételem meg olvasni, alég ha méltóztatott – nem a' Hitel ellen való, Ellenvetés az, hanem, csupán emlékeztetik, a' Hitel bölts Szerzőjét, mint Hazám, leg pallérozottabb Emberét, hogy a' leg nagyobb, tekintetű dolog, ki maradt, párja nélkül való, munkájából, pedig ennél sokkal kevesebb nehézségűek, abban érentetnek. Ki is mondhatna, Gróf Széchényi Hitele ellen? gondolkozzon, bár Ki Ki – de mint Ember. Már egyedül az, hogy illy kevés üdő alatt, háromszor nyomtatódott, világos Jele mennyire betsültessen, ezen szerzemény. Gróf Derzsófi czáfolása, vagy taglalatja, melyet annyit emleget, T[ekintetes] M[otsáry] A[ntal] Ur [25] igen keveset, vagy semmit sem nyom a' latba, – és a Taglaló, a' Hitelt valóba nem érti, vagy nem akarja érteni, melyet, a' Tudos Minerva fiának, könnyű volna, meg mutatnom, de ugy is, a' már kéz iratba lévő világgal, a' Hitel szerzője, a' Taglalót felvilágosítja, helytelen taglalását, tudtára adja. Azt, hogy a' Hitel, a' már meg avúlt, minden jozanon gondolkozó, Embernél ujjitást érdemlő, Constitutzionkon, nem épült, Gróf Derzsófi nélkül is, tudja az Olvasó.

Hogy Észrevételem, melyet ellenvetésnek, nevez a' Tudós Topographista itt, ott Országunkba, meg történt, vissza élleken, alapitatik 's annál fogva, az egészre nem tartozik – ezen allétása, nem álhat meg. Az²⁹ 179⁰/1 26 Törvény Czikkely 14^{dik} §^{ba} világossan mondatik, a' Sclavoniaba egynéhány lévő Protestáns Ekkléziáról „illae aliquot, in inferiori Sclavonia, partim Aug[ustanae]

²⁸ Mocsáry Antal (1757–1832), az *Észrevétel* szerzője a *Nemes Nógrád vármegyének historiai, geographiai és statistikai esmeretése*, Selmec, 1826. munkájára utalhat.

²⁹ A kéziratban: az

Confessioni, partim, Helveticae, addictae, in libero Religionis Exercitio, [26] ea qua nunc, perfruantur – ratione, ultro, relinquuntur.³⁰ Mellyet olly fá-inul, magyaráznak, de magyarázhatnak is, a' Sclavoniták hogy még csak Templomjok tetejét, sem szabad reparálni, a' leg felsőbb Hely be folyása, 's engedelme nélkül – mennyibe, kerüljön pedig ez, a' contribuens,³¹ szegény népek? azt T[ekintetes] M[otsáry] A[ntal] Ur, gyanithatja. Ugyan azon Törvény Czikkely, azt is tartja „Evangelici intra eorundem Regnorum Limites, nec bonorum, nec officiorum, sive publicorum, sive privatorum, sint capaces³²: melly azt teszi, hogy még csak Hajdu sem lehet, a' Sclavonitáknál, a' Protestáns és ezt, olly betű szerént, veszik ezen betsületes Tótok (ignosce eis Domine, quia nesciunt, quid agunt³³) hogy e §^{us} szavait, mint valamely nagy szentséget ugy őrzik, és inkább minden Törvényt, meg rontani, tapodni, mint ezt, csak egy hajszálynira is, meg sérteni, készebbek volnának. – Ez ugyan, csak Sclavoniáról szoll, [27] a' Magyar Nemzetre, tám nem is czélozhat? vallyon Sclavonia, nem a' Magyar Korona alá tartozik e? nem a' Magyar Törvény által igazgattatik e? vagy talan, Eő Keyelmék, nem is tartoznak Emberek lenni, – mivel Sclavoniták – vagy Tótok.

Csudálkozom, hogy *Észrevételem itt, ott*, Országunkba történt vissza élésen, fundálnak alétja T[ekintetes] M[otsáry] A[ntal] Ur. – Mondja³⁴ meg, a' Tudos Topographia Író, miért a' Protestans, minden Nagy Oskolák, Collegiumok, hogy fel alhassanak, Tanitói élhessenek, szegényebb Tanulói tengődhessenek, az ezer bajokkal meg terhelt, contribuens szegény nép, nyakán, koldulni kéntelenétnak. – Lám, a' Posonyi, Győri, Pesti, Kassai, Váradi, Zágrábi, Akadémiak, nem koldulnak. A' Protestáns Oskolák, vallyon nem veteményes kertjei é, szintugy az Erkölsnek? nem tanitatik é, azokban éppen ugy, a' Haza Szeretete s' Fejedelem eránt való hűség, a' Földes Urhoz Engedelmesség? [28]

³⁰ „azon Alsó-Szlavoniában fekvő, részint ágostai, részint helvét hitvallást követő néhány falu [...] szabad vallásgyakorlatukban oly módon, a mint jelenleg élnek, továbbra is meghagyassanak”

³¹ adófizető

³² „azon országok határain belül az evangélikusok sem jószágok bírására, sem akár nyilvános, akár magánhivatalok viselésére nem képesek” – 26. cikkely, 14. paragrafus

³³ Bocsáss meg nekik Uram, mert nem tudják mit cselekszenek. – Ld. a Breviarium Romanum máj. 1. napi zsolozsmájából a matutinum második nocturnusa olvasmányát (Szent Jakab és Szent Fülöp apostolok). – V. ö. Lk. 23,34 „Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt.”

³⁴ A kéziratban: mondja

Nem jöttek é már, azokból is ki, a' Hazának oszlopi, 's véd Angyali? 's a' mit meg könnyes szemekkel, sajnál a' Nemes érzésű Olvasó, a' kolduló Catholicus szerzeteseknek, mejenek, a' Franciscanus, Minorita, és Irgalmas Barátok, a Magyar Királyi Helytartó Tanáts, Utazó, 's edszersmint, ajánló levelet ad – 's miért tagadja ezt el a' Protestans Supplicans³⁵ Deakoktól? én ugyan, ki e' Tárgyat jobban esmérem annál, ki magas feszkeben kevelkedik, le sem teként a' Galagonyára, ne talán el szédüljön – csak harang szótt hal, de kire? mire? 's miért harangoznak? azt sem tudja – batran állétom, hogy jobban meg érdemelnék ezek, a' Supplicans Protestáns Deákok, a' Helytartói Tanáts, ajánló Levelét; – okom most elhalgatom – ha majd egyszer még süt, a' Virtus, és példa, napja – lész akkor valaki, ki ezt, trombitálni, fogja.

T[ekintetes] M[otsáry] A[ntal] Ur írja, *hogy Britanniá[29]ba eddig ugyan volt Intolerantzia; de már az Irlandusok, fel szabadításával, egészen el enyiszet.* Nalunk most is, divatjába van, mind addég abban is lész, míg a' Hitelre tett észrevételembé elől hordott nehézségek, panaszolkothatok lésznek, 's egész orvoslást nem nyernek.

A' Nagy Széchényi Hitele tüzére, hogy én olajt öntenék, egészen meg sem áléthatja, a' Tudos Level Iro Ur – lángol már, a' bölts Hitel, olaj nélkül is, 's nem sokára világánál a' vakoskodó is, láthat.

T[ekinte]t[e]s Asszonyt, bátorkodom kérni, T[ekintete]s M[otsáry] A[ntal] Ur, velem közlött Levele, vissza csatlása mellett ezen válaszam is, vele közleni, ne sajnálná. Feleletét olly Tudósnak, örömmel veszem, a' Tudományos Ujságokban is, olvasni kész vagyok, hova én, a' Hitelre tett Eszrevételem, a' közre botsajtás végett, már elküldtem – ha a' Censura meg engedi, mellyet alég reménylek, kinyomtatódván a' Tudos Topographia Írója [30] bizonyossan, több üdöt vész magának, megolvasására.

Én, Constitutzióm szeretem, azért éltem edég is – most szegénységembe burkolván, mivel csak Gazdagé, a' Kedv, és Kény – inkább szeretnék, halni Hazamért, – de Embernek lenni – leg szentebb köteleiségem. 24 May 1831.

Itt következne T[ekintetes] M[otsary] Antal Ur e' Levélre 24 Junii 1831 hozzám irt, hosszabb valasza, de meg kérvén, azt közre ne botsajtánám, – kivánáságát tellyesíteni, köteleztetem – a' következő Levelemből, melly a' Levélre válasz, a' Tudós Olvasó, értelmét egyeb aránt, könnyen ki veheti.

–

³⁵ adományt gyűjtő

Tekintetes Ur! Penna csatába keveredni, egy ősz Tudóssal, ki érdemes élte minden pályályaán, Minervával társalkodott, kit a' Músák, mint Barátságokat, szeretnek most is, valóba nehéz dolog, annak, [31] kit valaha csak kedvelt Minerva, kinek Mars volt Baratja, 's Fejéből a' sors menykövei, kevés tanulmányát is, ki kergetik: de az a' jó karakter, az a' Nemes Magyar Lélek, mellyel az Ősz Tudós, mint paizsail fedetik – biztat, hogy engem ellenségét, sem bánt hegyes törrel, fegyverét, a' tiszta szín mézbe mártván, nyilait az okosság mülhelyébe edzve, szórja reám. Az én pennám, sem hegyes, tollam nem vastag, tentám bár fekete, papirom hó színnel vetélkedik. – Az³⁶ ellenségeskedés helyett, fehér Zászlót emelek, békességgel kínálom meg minden ellenségem. Nyelvem megsértésére, soha nem szóllalt meg, senkinek – ha jót nem, Embertársomról bizony rosszat nem kürtölök – mindenkit Embernek, még pedig Emberségesnek, tartok akkor is, midőn a' Világ edj része, ellenkezőt itél – magam tapasztalásán, 's józan okosságomon épitek – nem azért hiszem, vallom, mivel Péter mondja, – nem azért gyűlölöm mert Pál állítja; – hiszem, józan okosságom kalauzsolvan, utállom, 's be sem veszem, okosságom, [32] 's érzésim ellenére.

Valamint Embertársom szeretem, a' mint, a' Tudósokkal társalkodni fő gyönyöröm – azok állétságok, Javallatok, Tanátságok, elfogadni, 's be venni, ha a' Jozan okosság, petsétje alatt írónak – valóban, olly tulajdonom lévén, ex spiritu contradictionis,³⁷ senkinek ellene nem mondok – hogy mutogassam magam, Tudósnak láttassam, harangot kőssek magamra, hirt, nevet szerezzek. A Hir előttem, valóba semmi – légyen jó, a' vagy rossz – a' semmibe Dültekre nézve mind egy az – Sándor,³⁸ vagy a' Tengeri Rabló, Dyogenes, vagy Croesus, Caesar, vagy Florus, Solon, a' vagy Herostrat,³⁹ edjüt feküsnak, a' porba, külömbiséget hamvaik közt, hírek nem tézesen, azoknak fenyeséget sem ád.

Igazán írja a' Tudós Ur *hogy még a világ Emberekből, fog allani, az Itéletbe meg hasonlás lesz – mivel a' gondolat egynél úgy, szabad, mint másnál.* De⁴⁰ hogy ebben álna egyedül, az Ember szabadsága, csak ez egyben volna [33]

³⁶ A kéziratban: az

³⁷ az ellentmondás kedvéért

³⁸ A kéziratban: sándor

³⁹ Nagy Sándor: görög hadvezér; Diogenész: görög filozófus az i. e. IV. században; Kroiszosz: i. e. VI. századi lüd király, az Artemisz-templom építője; Florus: a II. század elején élt római történetíró; Szolón: államférfi az i. e. VI. században; Hérosztratosz: az Artemisz-templom felgyújtója i. e. 356-ban

⁴⁰ A kéziratban: de

az Ember, egyenlő, egymással, hogy minden ki, szabadon gondolkozhat – az Ősz Tudóssal, nem tarthatok.

Miben áljon, az Ember szabadsága? ez olly nehéz kérdés, hogy Plátó olta máig, erre tökeletessen, meg nem felelt, senki. Ha az egyben álna, az Emberi szabadság, hogy mindegyik, szabadon gondolkozhat – kár vólt, e' kérdést, sok év olta, annyira feszegetni. Hiszen, a' gondolatnak, még a' Természet Ura sem parancsol. Az egész Emberi szabadság, csak ideale quid, mint a' Plátó, köztársasága, – és mig illy szerkesztetésbe, mint most, lésznek – szabadság valóságos értelembe, nem is lehet. – Hogy abban álna, az Emberi szabadság, hogy kiki, kedve, 's kénye szerént tehessen, senkitől ne függjön, ne is zabolásztasson, a' Törvény, Társaság Rendelése alatt, se légyen, mint a' gondolatok – ezt, mint ugy is lehetetlent, szabadságnak nem tartom. Minden okoskodás után, abban állapodok [34] meg, hogy az Embernek mint Embernek, sem szabadsága, sem szabad akarátja, nem lehet, e' testben – a' Lelki Országban, melly egyedül a' Theologusok abroszán⁴¹ áll, talán lehet – mivel az, a' Gondolat, térmezeje.

Ez talán meg is, hibás állétás, és lealacsonyítása az Embernek, ki bizonyosan, minden teremtett állatok közt, leg nemesebb. Az oktalan állatoknak, lám magok közt, egy forma sabadsága van. A' mint kijöttek a' természet mühelyéből, azonkep vagynak, ma is, – mindegyik edjforma jussal, harapja, a' neki rendelt ededelül mezőt, füvet, vagy akármit, a' nélkül, hogy neméből ezt, valamellyik, irigyelné. – Az Emberek kezdete, és vége edjforma – a' két vég közt, mennyire különböznek, edjmástol! – mindegyik születik, – 's meg hal, por, hamu, lész.

Talán inkább, a' gondolat, melly az okosság szülő Anyja, mellyet a' Tudós Levél Iró Ur *az Emberi edjformaság, talpkövéül* [35] tész, okozza, az Emberek közt való, nagy külöbséget – de ez, olly nehéz állétású, annyival inkább meg fejtesű dolog, hogy maga a' nagy Russo, ki a' Tudomány káros voltát is, az Emberiségre nézve, ellene mondhatatlan, meg tudta mutatni, az Emberi szabadság, egyenlőség, lehető, vagy lehetetlen voltát, alég határozhatná el.

A' tudós Levél Iró, allétásából hogy az Ember, az Egyben lenne egyenlő, hogy kinek kinek, szabad gondolkozása van azon következés huzatik, hogy ennek ez, amannak más tetszik, 's innen van, hogy én, szeretem, helybe hagyom, dicsérem a' Hitelt, más pedig jobbnak tartja, a' Taglatatot.

⁴¹ térképén

A Hitel nagy szerzője, magasztalója lenni, most sem akarok; az észrevételemben elől adott Veleményemben⁴² meg állak most, és örökre. Nem⁴³ azért, mintha a' leg ki műveltebb Grófnak, csapodárkodni akarnék, melly hozzá illetlen, 's hozzám sem fér – mivel józan okosságommal, Emberi érzéssel, a' Hitelt eg[g]yezőnek [36] találok, lehetetlen azt, nem ditsérnem.

Ha az Emberek, a' tökeletesedes körében, már bent vannak, bár a' felső lépcsőn, ne ályjanak, de az Irigységtől, haragtól, babonsagtól, fanatismustól, nem vezéreltetnek – csak azért, a' Régihez mivel Régi, nem ragaszkodnak, velem bizonyára, kezét fognak.

A' Levél Író Ur is, példát hozz fel, én is azzal, élni, bátor vagyok. Az 1825 Ország gyűlés alkalmával, egy még most is élő szelid Pap Ur Asztalánál, több ízben meg jelenni szerentsém adódván, – ez a' szelid Pap Ur, felette gyönyörködik, az Asztal felett való vetélkedésekben – a' nélkül, hogy közbe elegyéténe, magát. Ezer tárgyak fordultak elől – minden dolgot Critikai okosságal, vagy álitottam, vagy nem. Egykor tőlem ezt kérde, szeretné tudni micsoda valláson lennék? mellyre feleltem – azon mellyen, Nagyságod; sőt Nagysád, mint nálam ezerszer tudóssabb, sokkal fainabb Valláson, lehet – de kik csak annyi részt vettek, a' Tudományban, [37] mint én, más valláson nem is lehetnék, légyenek bár, Jésus, Confucius, Mahumed, vagy akárki, követői. A' szelid Ur, jól értvén, engem, hogy Papi Asztalánál, magam jobban ki nem magyaráznám, állélasomra, nem felelt – de helybe hadni, látatott.

Nem az a' Czélom, hogy azt állítsam, hogy minden, Valaki tanúlt, a' ki az Embert esmerni tudja, ki előtt az Ember méltosága, edjformasága, nyilván van, a' ki megtanulta, mit tész Embernek lenni, a' Hitelt helybe hadja, 's tartozik is, hadni. Ezt akarni képtelenség lenne tőlem – csak azt vagyok, bátor mondani, hogy a' Hitel, tőkélates, a' maga nemébe: de hogy, a' Hitel leg jobb plánja, kivihető lesz e', Országunkba? az már, más kérdés.

Le lesz é', a' Taglatat, haromszor Németül akár jól, akár rosszul, fordítva? mint a' Levél Író Ur, jövendőli – nem tudom – de alég hiszem – magyarul is, ha még edszer ki adódna, a' Példányok, a' ki adó nyakán, [38] való maradását, onnan gyanitom, mivel még az első kiadás, exemplari is, nagy számmal, ott hevernek, nem akarják azok is venni, kik annyira ragaskodnak, Katzagános Eldödeink által, Ásiából, vagy Finlandból, ki hozott, szokásinkhoz. – Minek⁴⁴ is ezeknek, a' könyv? jobb a' vadaszat, pipa, Kartya, Lovaglás – tudja ennek okát, a'

⁴² A kéziratban: Veteményem

⁴³ A kéziratban: nem

⁴⁴ A kéziratban: minek

Levél Író Ur, valamint azt, is gondolja, mint írja, miért a' Hitel Angol nyelvre is, nem sokára le fordítódik – mely szerentse, még, kevés Magyar eredeti Munkát ért – en jövendőlni bátor vagyok, hogy minden Europai nyelven, talán Törökül is, meg lész fordítva.

Hogy a' Taglatat nem czáfolás, hanem csak azt mutatja meg, hogy a' Hitel a constitutio ellen van – ezen állétságom, helybe hadja, a' Levél Iro Ur – de kárhoztatja. Nem hijaba ültette, több üdeig, az inquisitio tömlöczébe, Gallilaeit 8 Orbán Pápa, Eő szentsége, e' szerént, mivel a' régi systemáját a' világnak, tagadta, és a' Szent Irás világos szava ellen, azt merte állítani hogy a' nap áll, a' Föld [39] pedig forog – mi azért, el hiszszük, ha bár excomunicálta, ezen Véleményt, vagy ennek hívőjét 's be vevőjét, Pápa Uram – a' ki nem hiszi ma azt, mint esztelent, be zárni lehetne.

A' Francziák, hogy Constitutiójokat fel forgatták – azt írja a' Tudós Ur zavarba dültek – igen is, olly zavarba, melly által Európa szemét, felnyitották hogy lássan, – olly zavarba dültek, hogy a' Tudományok, 's mesterségeket, leg magasb lépcsőre, ez által emelték, és az Ember, ki mivelését, leg inkább eltalálták. –

Távol légyen tőlem, 's a' Hiteltől is, hogy constitutionk felforgatni szándékoznám, vagy meg semmitni ohajtanám. A' Francziák, első felzendülésekkor, abban talan, eltévedtek, hogy Libertét, Egalitet, szabadságot, egyenlőséget, akartak. A' Hitel velem edjüt, csupán ordót, jó rendet akar 's kíván. Azt bizonyossan elhiszi, a' Levél Író Ur, hogy arra nekünk nagy szükségünk van, mind a' Politica, mind a' Iuridica dolgokban – ezer példat hozhatnék elől, melly[40]ből ki sülné az, hogy a' jó policziára, melly nagy szükség, légyen Országunkba – a' mester Ember, a' kereskedő, a' Vevőhöz inkább, mint a' környül álláshoz, alkalmaztatja magát, – a Vendég fogados, tetszése szerént, taxálja az utazókat – ő, azt mondja – az árenda nagy – pedig ez a' sok országát, elhagyta Német, edjik a' másik nyakára veri – 's ki fizeti, egyibb, mint a' Nemesi Rend, mint a' ki, leg inkább szok, Vendég fogadokba szállni – lehetne ebbe, a' közönségnek, Rendet, szabni, az utazok bátorságára.

A Törvénykezést, rossz modját, keserves sohajtás nélkül, nem is emlithetem, mint Biro a' Levél Író, annak fogytát, jól tudhatja. Abban, hogy a' Hitel, a' Jobbágyát, a' Dézmától, Robottól, feloldoztatni akarja, 's ohajtja, bele nem avatkozom maga magaért, e' tárgy körül, a' bölts Hitel szerző Grof, eligge, meg felelt, és a' Taglatat, Logikai okosság nélkül való, ellenvetése, 's Fundamentom nélkül lévő, pusztá okoskodása, ki nem allya, a krisist.

[41] Tudjuk mi azt minnyájan, mikép? mi jusson? birjuk Sz[ent] István Ur olta, Jóságunkat? de nem ez a' kérdés – hanem ez alapon, aljon erősségünk, hogy az Ember fellebb, fellebb emeltetvén, a' tökeletesedésbe, régi szokásit bizonyossan elronthatja, sőt köteles is, elrontani – A varjú, a' paraditsomba is krákokot az orosz lány ordított, a' Bika bömbölt, de az Ember, alég ha így beszélt, az Edenbe, mint ma – ezt, nehezen fogja tagadni, a' Levél Író Ur. Csak az axiómák millyen a' ketszer, kettő, változhatatlanok, egyéb dolog, akár mi légyen, változás alá vettetett, a' nap alatt. Azért hogy a' Palatinus, rég irni nem tudot, nem vét, a' szolgáló ma, ha irni tud. Hogy csak, ez előtt száz Esztendővel, törvényeink szerint, a' boszorkányok meg égettettek, nem hiszem, hogy a' Levél Író Ur, hinne Boszorkányt, annyival inkább, azt tüzre itélné! Ugyan olvashatja e', a' Levél Író Ur, Orcza pirulás, 's meg döbbenés nélkül, ezen törvény cikkelyt – Lutherani comburantur?⁴⁵ – a' régi mellyett még is harczol?

[42] Ki az a' bölts Törvény-hozó Szolon, ki, világ vegeztéig tartható Törvényt, hozhatna? ha a' gondolkozás minden Embernél szabad – vallyon, nem szabad e', a Maradékánál másként gondolkozni? nem teheti é, a' Rényt Vétekké, és meg fordítva egy Nemzet, ha akarja? azomba, a' Törvényt hozó hatalom, a' Nemzeteknél firól, fira, üdörül, üdöre, alt megy. Csak olly jusson, tehet ma, a' Nemzet ellenkező Törvényeket, a' szent Uraság, törvényivel mint, a' melly jusson, ő azon törvényeket, azokká tudta tenni, vagy tétetni. Hány Törvényink ki küszöböltettek már ma? hányan magokba, elenyésztek? hány, áll hasztalan a' Corpus Jurisba? Csak hogy annak árát fel emelje? vagy hogy, borzadjon az okos Ember, azok olvasásán. –

Miért hagyta ki, Hiteléből annak bölts szerzője, a' Protestánsok Országunkba való, elnyomását? valóba nem azért, mint a tudós Levél Írója vélekedik, mivel az, nintsen. Hogy el nyomtatás nem volna – azt taga[43]dom, és minden protestáns, keseregve tagadja.

Hogy egyenlő szabadsággal, élénék, a' Protestánsok, a' Romano Catholikusokkal – hogy ezt, olly Tudós Firfiu, mint a' Levél Író Ur, allítani meri, felette csudáalom. Abban talán egyenlő, a' szabadságok, hogy a' mi Atyánkat, mind két félnek, lehet mondani, szabad, 's imádkozni – bár azt is, valamelly külömbséggel – de másban ugyan nem.

⁴⁵ A lutheránusok égettessenek meg – utalás 1525-ös rákosi országgyűlés reformátusok ellen fogalmazott törvénycikkére.

A Levél Író Ur, a' Hitelre tett észrevételem, nem méltóztatott figyelemmel ált olvasni. Ott, ezen állításom, ellene mondhatatlan, bebizonyítatik.

Az 179°/1 26^{dik} Törvény Czikkelyt kívánságára, a' Levél Iro Urnak, már jól meg olvasván, nem hogy ezt venném abbol észre, hogy minden szabadsága van, a' Protestánsoknak, sőt ugy találom, hogy ez a' Törvény Czikkely, gyalázatjára szolgál, a' Nemzetnek, Embernek Embertársát türni, hogy keljen, azt törvén[n]yel parantsolni, különös [44] dolog. Hiszen,⁴⁶ hasonló Polgari jussal birokot szeretni kell, nem csak toleralni. Hol vette, az a' fekete sereg, azt a' hatalmat, mivel ő fekete, hogy a' fehért, meg utálja, és magánál alább valonak, tarcsa?

Már csak ez a' Nevezet türedelem, Tolerantzia, egy hasonló Emberi, 's polgári szabadsággal, bíró Atyafiaknak, hogy inyek szerént, éppen nem lehet, azt, az okos, nagyon hiszi. Ezen szó, tolerantzia, már magában, egy meg vetettett állapotot jelent, 's azt teszi, hogy el türöm, mig kedvem tartja – valóba, jele, egy felfuvalkodot, gögös szívnek ha a' Polgár, polgártársát, atyafi Atyafiát csak türheti, de nem igaz szívből, szereti, és véle Javait, nem is edjformán, kívánja közleni.

Értem, valóba értem, a Tudos Levelét, hogy a Nemzetenek, szabad olly constitutziót szabni, magának, a' milyet akar, de tudom azt is, hogy a' Nemzeteknek, mindenkor volt 's van is, szabadságok törvényit [45] szokásit, javítani, vagy el is rontani – mint ezt, a' Levél Író Ur, maga is elesméri, és Levelében állítja.

Minden szazadnak, más a' Geniussa, más az esze, más a' Cselekedete. Caesar, ha fel támadna, 's látná a' bakantsos bajonettos Puskáját hallana annak menydörgését, hát halálos erejét is, tapasztalná? el szégyelve, hogy ő most, talán, káplár sem lehetne, térne vissza sirjába. Mi lehet még ezután századokkal? talán Lovak sem Kellenek, Göz szekeren fogunk repülni, mint már Angliában kérdik (Mech. Magasin N[umer]o 204)⁴⁷ Irnokok sem kellenek, Machinák irnak és fonnyak.

A Protestánsok, tehát építhetnek tornyos Templomokat, Oskolákat Parokhiákat – mint a' Tudos Levél Iro Ur, nagy fényen írja. Köszönöm ezen szabadságot – de ki építeti? A' szegény, ezer bajokkal küszködő Jobbágy, tulajdon költségen, hát a' R[omano] Catholikusokét ki építeti? A' Jus Patronátussal biro maga erszényeből – és miért, a' Protestánsokét is, ugy nem építik? de

⁴⁶ A kéziratban: hiszen

⁴⁷ Azonosítatlan hivatkozás.

többet [46] mondok, ha a' jus Patronatussal bíró, szegény, ország szerte, a' consilium számokra, hogy a' Templomot építhessenek, a' Vármegyék által, alamizsnát, szedett, vagy a' Religionaria Cassából, a' végre, nyernek segedelmet. – Hány Protestáns Ekklesiákkal tette ezt, a' Helytartó Tanács? hábárt azért többen már folyamodtak is, ha még is tette, bizonyos, hogy az, az Ekklesia, Kamara Jobbágya volt – hogy tehát Templom, építéssel, el ne szegényednének, azért meltoztatott, azt tenni.

Hogy Hivatalokba, edjformán bevételnének a' Protestánsok, a' R[omano] Catholikusokkal – talán ez nem egész helyes, állétása, a' Tudós Levél Irónak. Az Udvari Magyar Cancellariánál, csak egy Protestáns van ma, a' Consiliumnál egy sints, ide nem értvén, a' consiliárisságon alol lévő Rangokat, a' Septemvirátuson,⁴⁸ harom van, tudtomrá. Ugy olvasom pedig, Schvartner Statistikájában, hogy Magyar Országba, a' R[omano] Catholikusok, a' Protestánsoknál, csupan ¼ résszel, nagyobb számmal légye[47]nek. Olvassa meg, a' Tudós Ur, a' Fő Ispányok Laistromát, hány Fő Ispánt talál, Protestánst? hármat. Hat csak három Protestáns lehet, érdemes ezen Méltósagra? e' bizony szép egyenlőségre mutat – hogy egy formán bé vétetnek Hivatalokban, a' Protestánsok, a' R[omano] Catholikusokkal. A' Sclavonitákról, nem is szólhatok, mivel azok ugy is Tótok, 's annál fogva, Emberek nem is tartoznak tán lenni. Ők a' világosság fényét mellyel sugárzik, az Emberiség, Drávájokon, Szávájokon, Colapjokon⁴⁹, ált nem botsájtják; mint haszontalan Echó, vissza ütődik azok partjairól, azon fény. Az Unitariusokrol, fel hozott példa is, mint írja, a' Tudós, nem illik az Emberekhez – de ezen vélekedés ma már, nints Országunkba. Kár, hogy a' Zsidó is, polgári Jussal nem bír – azért hogy a' Jezust elei, e' mostaniaknak meg feszíték? – a' mi büneinkért – Sokratest is, lám méreggel itatta meg, az Areopagus, hogy ujj Istent, pedig igaz Istent akart bevinni Athénébe – azért Athéne, e tettéért, Athéne maradt! – melly törvény bünteti a' fiakat Attyai vétkéért?

[48] Miért a' Protestáns Oskola Tanitok, a' Köz Cassából, vagy az Országoló széktől, fizetést nem kapnak, szint ugy, mint a' R[omano] Catholikus Tanitok? e' kérdésemre, még csak messzeről sem felelt meg, a' Tudós Levél Irója. Én hiszem, hogy az Ősz tudós jól tudja, hogy a' Protestáns Oskolák, szint ugy, veteményes kertjei, az erköltsnek 's a' leg jobb Hazafiságnak, mint a' R[omano] Catholika Oskolák, azt is tudja, a' tudós Ur, hogy a' Király, minden

⁴⁸ Hétszemélyes Tábla

⁴⁹ a Kulpa folyó

Fundatziók feje, Iussa szerént azokkal bánhat. Ha, minden botránkozás nélkül el törölhette, azon heverő sok szerzeleket, azok pénzeit, Javait, a' fundus Religionariushoz,⁵⁰ köthette – miért minden Vallás külömbsege nélkül, ne oszthatná, ezt hiv Jobbágyinak. Tudok olly fundatziot is, melly minden Vallás külömbsege nélkül, a' Magyar Nemes Ifjak számára, rendeltetett a' Fundátortól – azért a' fundus Religionáriushoz köttetvén, most már egyedül, a' R[omano] Catholikus Ifjak számára, használtatik. Nem szollok olly fundatziórol, mellyet maganos Emberek hagytak, csupán a' közönségesről tészek emlé[49]tést, miért nem lehetne abbol, fizetni, a' Protestáns Oskola Tanítókat? meg nem foghatom, hiszen, a Rátz nagyobb Oskola Tanitoit, a' Kamara fizeti. Elég gyalázatjára, és szégyenére válik, e' Ditső Magyar Nemzetnek az, hogy a' Protestáns Oskolák, fenn maradásokért, az ezer bajokkal terhelt, köz nép nyakán, koldulni kéntelenek. Csudálni lehet, hogy ezt, ez a' Nagy Lelkű Nemzet, valahára észre nem vészi – de ezek csak Protestánsok, tárgya sem lehet, egy csak Protestáns fél, a' Nemzet jó gondolkozásának – így szolt egy valaki – ezeknek köszönheti valóba, a' Magyar hogy még tud Magyarul – és mint egy Tudós Kanonok Ur, egykor szollot, – hogy zabot, és szénát nem észik.

Hogy, a' Levél Író, azt kívánja, hogy a' Superintendentziák, tegyenek öszve valamelly Cassát, mellyből az el öregedett, vagy eszekbe meg romlott, vagy akár mi mod, Hivatalyok folytatására, alkalmatlanná [50] tétetett Papokat, táplálják, 's olják meg, a' koldulastol, – nevetem ezen különös projectet. Miből tegyenek illy Fundust, öszve, a' Superintendentziák? talán azon Papok fizetéséből, kik ugy is, alig tudnak élni, számos Gyermekeikkel, kevés tukmájokból. Lám, a' R[omano] Catholikusoknál, vagy a' Kamara fizet, az illyeknek vagy a' Megyes Püspök, temérdek Jozságából – és miért, nem fizethetne, a' Protestáns Papoknak is, kik a' status szolgálatjába, el öregedtek? a' Kamara? nints olly bölts, ki erre nekem felelhessen. E' lenne bezzeg, a' szeretet kövén építve, ha ezek is, a' köz pénz tarából, nyernék fizetéseket, élelmekre. Az ő szájakon is, a' Szelid Jézus Evangeliuma, jött ki, a' népet ök is tanították, a' rosszat kerülni, a' Jót gyakorolni, a' Hazát szeretni, a' Fejedelem erant, hiv lenni, a Foldes Urnak, engedelmeskedni.

Azon kérdesemre, hogy a' Protestáns Püspökök, miért nem ülnek a' Diétán? meg sokkal indirectebb felelt, a' Levél Iro Ur – nem az a' kérdés, bírnak e' ésszel? van e' Tudományok? [51] ésszel bizonyossan bírnak, Tudosok is, ra

⁵⁰ vallási alap

is érnek tanulni – meg mutatja temérdek Munkájok, melly olvasott, 's millyen mély be látásu, Férfiak légyenek ők – nem azony kormányra, hanem más akár melly, nagyobbra, fényesebbre is, méltok volnának ők. Szeretnék már egyszer, éltemben olly könyvet olvasni, mellyet valamelly R[omano] Catholikus, nagyobb Pap írta, de ollyat, melly a' Józán okosság, kritikáját, kiálná. Nem értem a' Francia Bartelomit, Fenelont⁵¹, hanem Magyar Hazám, nagyobb R[omano] Catholikus Papjait értem. Ezek, nem irtak még egyebet, szentek életénél – arra nekem leg alább, semmi sükségem – de tudom, minden okosnak penitentzia gyanánt esik olvasása, az olly bolondságnak. Pázman Péter, híres Kalauzza, és minden Munkája, e' kategoria alá, tartozik. A Marczibány fundációból, a' kérdések meg fejtéséért való Jutalmat, nagyobb részt Protestánsok nyerik el; nem azért, mint ha a' R[omano] Catholikus Papok, arra nem szorulván, a' kérdés meg fejtésével, nem törödnének – én tudom, hogy négy annyi [52] Iromány ment a' Fundátzio Igazgatójához, a' R[omano] Catholika részről – még is, Protestáns koszoruztatott meg.

El nem felejthetem soha, 1825 éppen Erzsébet szent szüetske napján vagy tiszteletére szentelt ünnepén, az Apaczáknál Posonba, predikált egy Orátor, hova én is, egy Kánonok Ur, barátságaért, el mentem. Midőn vége volt, az előre elhiresedett Predikátzionak, kérde tőlem, a' Kanonok Ur, mikép tetszet volna e' beszéd? Kéntelen voltam, felelni, hogy ennél, botránkozatöbb, csevegést soha nem hallottam – mivel, a' Predikálló, nem felemlt azt, ki botsájtani száján, hogy az Isten Ersébettel, az ágy szélén, beszélt. Az az Isten, kit a' világ be nem foghat, ki előtt e föld semmi, és tekintetétől, a' milliom világok el enyésnek, egy hitvány féreg Emberrel, beszélne? A' Vallás penészes dogmája szerint, azt mondják, ez meg lehet – de ki álja, e' a' Józán kritikát? melly nélkül, az okos orátor ma már nem beszélhet. Következő Vasárnap a' Protestáns Predikátor Sz. Ur, ezen Textről [53] Ma mikor az Ur szavát haljuk, ne keménitsük meg sziveinket,⁵² szollot – meg mutatta, beszédében, hogy az Isten, sem Moyzessel, sem senkivel, soha nem beszélt – de beszélt, 's beszél ma is, a' természet, és Józán okosság által. Az⁵³ igen tudós Kanonok szomszédom, sub incognito eljövén velem, a' Protestáns Oratoriumba, – végével a' Predikátzionak, én is kértem, mikép tetszet? Ő nem Etiquetből, mellyhez ugy

⁵¹ Jean Jacques Barthélemy abbé (1716–1795), legnépszerűbb munkája a *Voyage du jeune Anacharsis [...]*; François de Salignac de la Mothe Fénelon (1651–1715), katolikus érsek, író.

⁵² Zsid 3,7

⁵³ A kéziratban: az

sem tud, mivel testel, Lélekkel Magyar, ezt felelte, Ennél szebb, beszédet, soha sem hallottam el sem hittem, hogy egy Protestáns Predikátor, illy nagy lehet, a' katedrában, ki van ezen Predikátzio nyomtatva, a' Diotalis Praedikatzioi közt.

Bizonyos hát, hogy eszek van, a' ki azon kételkedni, merne, az valóba nem tudja, mi a' Tudomány? és tudóst soha nem látott.

Hogy, Váji József⁵⁴ Ur 179°/1 Ország Gyűlésén, mint a' Levél Iro is írja, ellene lévén annak, hogy a' Protestáns Papok, világi Hi[54]vatalokba, ne léphetnének, – azt, meg akadályoztatta – az világos igaz, jól cselekedte e'? valóba rosszul, – és az Emberi 's Polgari Juss, Egyenlőség, nagy meg sértésével, ha már ott voltak, vannak, a' Catholikus Püspökök, Papok, és ezen Jussaktól, meg fosztani, az egész veszedelme nélkül nem is lehetne. Kár volt Logikai Okosság nélkül, a' Protestáns Papok ellen, beszélni, a' Világi Hivatalokba leendő lépésekben, akadályoztatni, ön fészkébe csunytítani.

De ki rendelte oda a' Rátz Püspököket, ha bár Collateraliter üljenek is, a' Dietán, és a' világi Méltóságokban? ők Deákul nem igen tudnak, Magyarul elég ha értenek – talán előbb jönnek előll, a' Törvény könyvbe, a' Protestánsok?

De, min még jobban csudálkozni lehet, ezen Tudós Férfiak, Tanátsossi Rangra sem emeltetnek, a' Fejedelem által, 's Ordóval, Rendel, sem ékesítetnek, a' Superintendensek; pedig a' Leopold Rend, minden Vallas külömbisége nélkül, osztható. Mitsoda érdemet tettek, némelly R[omano] Catholikus Püspökök [55] és Rátzok, hogy ezt elnyerték! Mar ugyan e' kérdésemre valaki, ezt felelte, mivel a' Protestánsok gyűlölik a' keresztet, ha a' Rend Czimere Kakas lesz bizonyosan ők is, nyerne, de ez csak paikos felelet. Hazám Constitutzioim valóba szeretem, kész vagyok azért, vérem is ontani: de hogy, az elnyomatot Ember társom, örökre sirjon, hogy az Sklav legyen, azért, hogy a' boldogság özönében, én részegen fuljak, Embertársom keseregve koplaljon, – ez ellen kiált, minden érzésem. Mind a' Jóra, mind a' gonoszra, edj formán süt, az Ur napja.

Nem a' Constitutzio teszi, az Embert, Emberré, mint a' Levél Iro Ut véli – az Emberek formálják a' Nemzetet, a Nemzet szabja, Constitutzióját. –

Hogy a' Hitel, a' Régi bigótsággal bélyegzet Törvényink ellen van, nem hibás az, azért. Nem akarja, a' Hitel Tudós szerzője, hogy az érdemestől, elvétessen, vagyona, nem is kívánja, hogy a' születés, senkinek elsőbbséget, ne adjon, mint Angliába, már többször volt ez, a' nyughatatlanok akaratja; hanem

⁵⁴ Vay József (1750–1821), 1790/91-es országgyűlésen Szabolcs vármegye követe.

azt ohajtja, hogy kit kit, Eldódi Ditső [56] példája, nagy tettekre buzdítson, magát minden áldozat, 's munkától, mentnek lenni, senki se hidje azért, hogy Ősei, vittek végbe, valaha sok szépet, 's halhatatlant, ne gondolja, hogy ő ingyen élhet, 's csak unnepléssel, töltheti napjait. Kisfaludi Sándor, Hazánk Bárdussa, 's Koszorus Poétája, egy híres odában, mellyet irt, a' nagy Feszte-tit[s]hez, mellynél Horat Carmen Saecularéja, sem sebb, meg mutatta ennek így, mint most van, és nem maskent, szükséges voltát, az Emberisegre nézve.

Boldog Ország valóba, hol a' Királynak kegyelem, az érdem egyforma jutalmazása *ne plorent, suis non respondere favorem speratum, meritis*⁵⁵ – a Jobbágyoknak pedig, a' hűség vezető csillaga.

Napoleont, ha igaz a' mit róla itt, ott beszélni hallottam, ebben is követhetnek, a' Fejedelmek: Egykor kérdeztetvén, mitsoda Hitben lenne? Egy Császárnak úgy mond, kinek több Hiten, vagy Valláson lévő Jobbágyi vannak [57] nem jó bizonyos valláson lenni; mivel az a' Jobbágy, kivel egy hitbe van, elkevélyedik, és a' más vallásun, örömmel héjáz, magát már csak azért is, nagyobnak tartja, 's elsőbnek véli, mivel uralkodója vele, egy értelemben van. Emlékezetemre, a' Kalendariumba, neve után nem is olvastam, mint más uralkodónak, mitsoda Hiten vagy valláson légyen?

Végre, a' Hitelből, Taglatatból sem azt választanám, a' mit a' Tudós Levél Iro, hogy a' Jobbágy, felit fizesse az Ország Gyülési Követek, diurnumának, szint úgy a' Domestika Cassának⁵⁶ is – hanem azt, hogy az ország Gyülésére, kiki menjen tulajdon költségén, találkozná olyan, elíg kivált Nográdba, hol csak azért, hogy követeknek választassanak, ezereket áldoztak. Az 1825 Di-etan Grof Schmidegg,⁵⁷ és Vaji Ábrahám Ur,⁵⁸ Őn költségeken, mint hallám voltak és a' Nemzettől annyira kedvelt, Nagy Pál Ur:⁵⁹ a' Domestika Cassát általán fogva, a' Nemesség tegye öszve, mellyből fizessék, a' Vár[58]megye Tiszteit, utakat, hidakat csináltassanak, köz Épületeket, építtessenek – elég, a' Jobbágyinak, a' Hadi Ado, Portio, és hogy katonsákokdik, védi az Országát, Constitutziot, a' Csendes köz békét, örzi, és fenn tartja, tulajdon költségén.

⁵⁵ Horatius Epist. II.1, 9. „Ploravere suis non respondere favorem” – „azért búsultak, amért nem/ kaptak hálát érte” (Bede Anna fordítása)

⁵⁶ a vármegye házi pénztára

⁵⁷ Schmidegg Ferenc az 1825/27-es országgyűlésen Zemplén vármegye követe.

⁵⁸ Vay Ábrahám (1789–1855), Vay József fia, az 1825/27-es országgyűlésen Borsod vármegye követe.

⁵⁹ Felsőbüki Nagy Pál (1777–1857), az 1825/27-es országgyűlésen Sopron vármegye követe.

A Tudós Levél Iro Ur, meg enged, illy bátorságonnak, hogy állétásit éppen helybe nem hagyhattam – Számon, pennamon, soha nints más, mint Sívemen – az igazat, félelem nélkül kimondom, a' mint diktál Lelkem, ugy ir tollam. Nem mutogatásból, vagy hogy, Tudósnak tartassam tettem ezt – felőlem az Ősz Tudós hidje; a' Hirre nints semmi szükségem – Név nélkül adtam, 's adom közre, minden értekezésem – ne talán azt monja valaki, Respice quod non esse quam sit sibi curta, supellex.⁶⁰ Egyetlen boldogságom lévén, az Olvasás, Örömmel fogom mindenkor, Leveleit olvasni, kivált ha tisztelői közé, számlálni méltoztatik. 29 Junii 1831.

⁶⁰ Persius Sat. IV, 52 „Tecum habita: noris quam sit tibi curta supellex.” – „Lakj te magadban, s meglátod: mily koldus a házad!” (Muraközy György fordítása)